Edukacja IPN

https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/wystawy/wystawy-elementarne/162544,Zaglada-Romow-i-Sinti-w-Europie.html
17.04.2024, 09:16

Zagłada Romów i Sinti w Europie

Wystawa przygotowana przez Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Łodzi.

autor: Magdalena Zapolska-Downar

koncepcja graficzna serii: Aleksandra Kaiper-Miszułowicz

projekt graficzny: Łukasz Michalak/MediaLab

recenzja: dr hab. Filip Musiał, dr hab. Sławomir Kapralski

Wykorzystane zdjęcia pochodzą z Archiwum IPN, Archiwum Państwowego w Łodzi oraz domeny publicznej.

Zachęcamy do pobierania wystawy w wersji elektronicznej. Ekspozycja posiada również wersję zewnętrzną, zainteresowane instytucje prosimy o kontakt z sekretariatem OBEN Łódź, e-mail: oben.lodz@ipn.gov.pl

Wystawa jest próbą przybliżenia i upamiętnienia eksterminacji ludności romskiej w Europie, wydarzenia nieobecnego w pamięci zbiorowej Europejczyków przez wiele dziesięcioleci po zakończeniu II wojny światowej. Na 13 panelach wystawy przedstawiono chronologicznie etapy tej zbrodni, począwszy od jej źródeł, jak wielowiekowe prześladowania Romów w Europie czy tendencje do modernizacji społeczeństwa i jego coraz ściślejszej kontroli w państwach zachodnioeuropejskich na przełomie XIX i XX w. Omówiono narastający proces prześladowań Romów i Sinti w Republice Weimarskiej i w III Rzeszy oraz etapy eksterminacji w czasie wojny, w tym dzieje obozu cygańskiego w getcie łódzkim i rodzinnego obozu cygańskiego w KL Auschwitz. Poruszono również losy Romów w państwach sojuszniczych wobec Niemiec.

Wystawie towarzyszą materiały edukacyjne.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

Autor: Magdalena Zapolska-Downar

Projekt graficzny: Łukasz Michalak, MediaLab

Koncepcja graficzna serii: Aleksandra Kaiper-Miszułowicz

Recenzja: dr hab. Filip Musiał, dr hab. Sławomir Kapralski

ZAGŁADA ROMÓW I SINTI W EUROPIE

Na zdjęciu:
romska orkiestra, Nowe Zamki, Węgry (ob. Słowacja), 1938 r.

Fot. domena publiczna

Panele wystawy

ŹRÓDŁA PRZEŚLADOWAŃ ROMÓW I SINTI W EUROPIE ZACHODNIEJ NA PRZEŁOMIE XIX I XX W.

Polityka nazistowskich Niemiec wobec ludności romskiej miała swoje źródła w zjawiskach, jakie pojawiły się w Europie Zachodniej na przełomie XIX i XX w.: powstanie nowoczesnych społeczeństw, opartych na dyscyplinie i ujednoliconym trybie życia oraz popularność teorii „naukowego rasizmu", dzielących ludzkość na rasy, które łączono z trwałymi cechami psychicznymi i fizycznymi człowieka.

W wielu krajach, m.in. Szwajcarii, Francji i Włoszech swobodne wędrowanie po Europie stało się podejrzane, poczytywane jako brak stabilności życiowej i nasuwające podejrzenie o szpiegostwo. Życie wbrew normom większości zaczęto uznawać za przejaw zacofania i patologii.

Na zdjęciu: zorganizowany w trakcie I wojny światowej przez władze francuskie na terenie byłego klasztoru obóz internowania dla Romów z Alzacji, podejrzewanych o szpiegowanie na rzecz Niemiec. To oskarżenie wobec Romów pojawiało się w Europie bardzo często. Crest, 1916 r.

Fot. domena publiczna/CC BY-SA 4.0

Sinti to jedna z grup romskich, której członkowie preferują to określenie, a nie "Roma". Mieszkają na terenie Niemiec, Austrii, północnych Włoch, krajów Benelux i północnej Francji. Romowie żyją głównie w Europie Środkowo-Wschodniej.

Na zdjęciu: romska rodzina, Serbia, początek XX w.

Fot. Augustus Frederick Sherman/domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

SYTUACJA ROMÓW I SINTI
W REPUBLICE WEIMARSKIEJ

Przed dojściem nazistów do władzy istniała już w Niemczech wieloletnia praktyka nadzoru policyjnego nad Romami i Sinti. Efektem tego była potężna baza ich danych osobowych, fotografii i odcisków palców oraz katalog najczęściej przez nich popełnianych przestępstw. Równocześnie w poszczególnych miastach wytyczano na przedmieściach tereny tzw. obozów cygańskich, które pierwotnie były wyznaczonymi miejscami obozowania, a później zaczęły pełnić funkcje obozów koncentracyjnych. Wprowadzano również pierwsze ustawy antyromskie, np. zakaz wstępu do parków czy łaźni publicznych.

Na zdjęciu:
romska rodzina w obiektywie niemieckiego fotografa, XIX/XX w.

Fot. Peter Scherer/domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

SYTUACJA ROMÓW I SINTI
W III RZESZY

Nowymi formami prześladowania ludności romskiej wprowadzonymi przez nazistów było traktowanie jej w kategoriach rasowych i stopniowe ograniczanie praw obywatelskich. Dla naukowego uzasadnienia swojej antyromskiej polityki i łatwiejszej identyfikacji naziści powołali Zakład Badawczy ds. Higieny Rasowej i Biologii Populacyjnej, którego zadaniem było wyodrębnienie „typowo cygańskich cech rasowych". Romów poddano badaniu składu krwi, kształtu głowy, fizjologii oka oraz genealogii i uznano za dziedzicznie obciążonych skłonnością do przestępstw. Władze nazistowskich Niemczech ogłosiły Romów i Sinti „obcymi rasowo" narodowej wspólnocie niemieckiej.

Na zdjęciu:
Eva Justin, zastępczyni Roberta Rittera podczas zbierania informacji wśród rodzin romskich. Efektem jej tzw. badań był postulat masowej sterylizacji Romów, ok.1936-1940 r.

Fot. domena publiczna/CC-BY-SA 3.0

Antyżydowskie ustawy norymberskie rozszerzono wkrótce na Romów i Sinti, m.in. zabraniając małżeństw z Niemcami. Z czasem zakazem objęto szereg tradycyjnych zawodów romskich, a osoby pochodzenia romskiego zwolniono z posad państwowych. Polityka antyromska nie dotyczyła początkowo służby wojskowej.

Na zdjęciu: pierwszy od prawej Robert Ritter, szef Zakładu Badawczego ds. Higieny Rasowej i Biologii Społeczeństwa, podczas wywiadu z romską kobietą, 1936 r. Fot. domena publiczna/CC-BY-SA 3.0

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

SYTUACJA ROMÓW I SINTI
W III RZESZY

Uznając Romów i Sinti za zagrożenie naziści uczynili celem swojej polityki ich całkowite odizolowanie od reszty społeczeństwa. Podmiejskie obozowiska przekształcono w obozy internowania. Miało to ułatwić prowadzenie ich dalszej ewidencji i badań rasowych, a także stanowić rezerwuar bezpłatnej siły roboczej. Wkrótce Romowie i Sinti stali się jednymi z pierwszych więźniów nowo powstających obozów koncentracyjnych (m.in. Dachau, Buchenwald, Mauthausen).

Na zdjęciu: romscy więźniowie, KL Dachau, 1938 r.

Fot. domena publiczna/CC-BY-SA 3.0

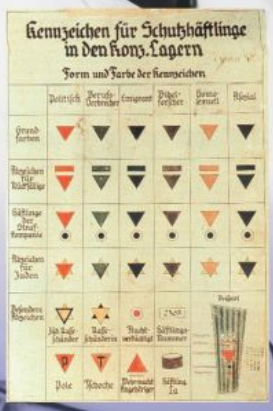

Romscy więźniowie obozów koncentracyjnych byli oznaczani czarnym trójkątem, symbolem więźniów „aspołecznych". To oznakowanie jest ilustracją skomplikowanej polityki nazistów wobec Romów. Choć piętnowani jako obcy rasowo, w zakresie administracyjnym traktowano ich w kategoriach społecznych.

Na zdjęciu:
tablica ilustrująca system oznakowania poszczególnych kategorii więźniów obozów koncentracyjnych.

Fot. domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

SYTUACJA ROMÓW I SINTI W III RZESZY

Fale kolejnych aresztowań i deportacji Romów i Sinti do obozów koncentracyjnych były następstwem zaostrzającego się prawa, teoretycznie wymierzonego w osoby uchylające się od pracy, ale w praktyce dotykające Romów bez względu na zatrudnienie. Równocześnie rozpoczęto politykę ich przymusowej sterylizacji, której poddano m.in. wszystkie romskie więźniarki Ravensbrück - największego obozu kobiecego w III Rzeszy.

Na zdjęciu:
fragment ogrodzenia z wieżą wartowniczą KL Buchenwald, b.d. Fot. AIPN

Na zdjęciu:
więźniowie obozu koncentracyjnego KL Buchenwald podczas pracy przy budowie linii kolejowej, 1943.

Fot. domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

DEPORTACJE
NA OKUPOWANE ZIEMIE POLSKIE

Wkrótce po inwazji niemieckiej na Polskę zapadła decyzja o deportacji wszystkich Romów i Sinti z terenu Niemiec do Generalnego Gubernatorstwa. Zorganizowano 3 akcje deportacyjne: wiosną 1940 r., jesienią 1941 r. oraz wiosną 1943 r.

Od 1942 r., na wniosek lokalnych dygnitarzy niemieckich, rozpoczęto ich wsiedlanie do istniejących już gett żydowskich m.in. w Warszawie, Radomiu i Siedlcach oraz obozów pracy. W ciągu kilkunastu miesięcy Romowie podzielili los żydowskich współwięźniów – zostali zamordowani w obozach zagłady.

Na zdjęciu:
niemieccy Romowie i Sinti w oczekiwaniu na deportację do Generalnego Gubernatorstwa. Za nielegalny powrót do Niemiec groziła im sterylizacja i umieszczenie w obozie koncentracyjnym. Obóz zbiorczy w Asperg (Niemcy), 1940 r.

Fot. domena publiczna/CC-BY-SA 3.0

Na zdjęciu:
fragment muru getta, Warszawa, 1941 r.

Fot. AIPN

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

POCZĄTEK MASOWEJ EKSTERMINACJI
EUROPEJSKICH ROMÓW I SINTI

Ludobójstwo Romów w Europie rozpoczęło się latem 1941 r. wraz z inwazją niemiecką na ZSRS. Podążające za armią oddziały Einsatzgruppen rozstrzeliwały w masowych egzekucjach miejscowych Żydów oraz Romów, działając nierzadko we współpracy z lokalnymi oddziałami policji pomocniczej (Ukraina, kraje bałtyckie).

Rok później przystąpiono do eksterminacji polskich Romów w Generalnym Gubernatorstwie. Większość z nich została rozstrzelana w trakcie obław na wędrujące tabory i osady romskie. Szacuje się, że Niemcy przeprowadzili ok. 200 takich akcji.

Na zdjęciu:
rozstrzeliwanie Żydów przez Einsatzgruppen na Ukrainie, 1942 r.

Fot. domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

LOS AUSTRIACKICH ROMÓW

Podobnie jak w Niemczech, również w Austrii władze policyjne prowadziły od lat 20. rejestr wszystkich miejscowych Romów. Najwięcej z nich mieszkało w Burgenlandzie, regionie we wschodniej części kraju, który znalazł się w granicach Austrii po I wojnie światowej. Niedługo po przyłączeniu Austrii do Niemiec (tzw. Anschluss) naziści skierowali do obozów koncentracyjnych pierwsze transporty austriackich Romów. Wybuch wojny wstrzymał kolejne deportacje, a lokalne władze umieściły pozostałą ludność romską w miejscowych obozach internowania.

Na zdjęciu:
Romowie - mieszkańcy miasta Oberwart w Burgenlandzie, Austria, lata 30. XX w.

Fot. Hans Karner/domena publiczna CC BY-SA 3.0

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

OBÓZ CYGAŃSKI
W GETCIE ŁÓDZKIM

W listopadzie 1941 r. ponad 5 tys. Romów z austriackiego Burgenlandu zostało przewiezionych do utworzonego na terenie getta żydowskiego w Łodzi specjalnego obozu. Wśród wygłodzonych ludzi, przetrzymywanych w skrajnie trudnych warunkach sanitarnych wkrótce wybuchła epidemia tyfusu. Rosnąca liczba ofiar i zarażenie niemieckiego komendanta wpłynęły na decyzję Niemców o likwidacji obozu cygańskiego. Na przełomie 1941/1942 r. blisko 4300 ludzi wywieziono do obozu zagłady w Chełmnie nad Nerem (Kulmhof).

W obozie Kulmhof ofiary mordowano w specjalnych samochodach - komorach gazowych: w tylnej części, szczelnie zamykanej, znajdowała się instalacja doprowadzająca do wnętrza wozu spaliny silnikowe.
Na zdjęciu: znaleziony po wojnie w okolicach Chełmna samochód-komora gazowa.

Fot. domena publiczna

Mendel Grossman był fotografem zatrudnionym w żydowskiej administracji getta.
Wkrótce po likwidacji obozu cygańskiego z własnej inicjatywy wykonał serię fotografii tego miejsca. To jedyne zdjęcia tego obiektu.
Na zdjęciu: wnętrze jednego z pomieszczeń wraz z pozostawionymi przez więźniów rzeczami osobistymi, Łódź 1942 r.

Fot. Mendel Grossman, Archiwum Państwowe w Łodzi

Ponad połowę z przybyłych do łódzkiego obozu Romów stanowiły dzieci. Na zdjęciu: teren po zlikwidowanym obozie cygańskim na terenie getta, Łódź 1942 r.

Fot. Mendel Grossman, Archiwum Państwowe w Łodzi

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

OBÓZ CYGAŃSKI
W KL AUSCHWITZ

Na początku 1943 r. Niemcy zorganizowali na terenie Auschwitz II-Birkenau tzw. rodzinny obóz cygański, do którego przywieziono łącznie ok. 23 tys. osób z 14 krajów europejskich, głównie Niemiec, Austrii i Czech. W ciągu pierwszych 6 miesięcy istnienia obozu zmarło w nim z głodu i chorób ok. 7 tys. więźniów. Część, przede wszystkim dzieci, stała się ofiarami eksperymentów pseudomedycznych przeprowadzanych m.in. przez obozowego lekarza dr. Josefa Mengele. Rodzinny obóz cygański został zlikwidowany 2 sierpnia 1944 r. Niemcy zamordowali wówczas w komorach gazowych pozostałe jeszcze przy życiu około 4 tys. osób.

W Auschwitz zginęło łącznie z powodu głodu, chorób, eksperymentów pseudomedycznych oraz w komorach gazowych ok. 21 tys. Romów. Jest to trzecia co do wielkości, po Żydach i Polakach, grupa etniczna wśród ofiar obozu.

Na zdjęciu: fotografia lotnicza KL Auschwitz II–Birkenau wykonana przez alianckich lotników w 1944 r. Kolorem czerwonym zaznaczono obszar byłego rodzinnego obozu cygańskiego.

Fot. domena publiczna

Na zdjęciu:
Wnętrza baraków mieszkalnych w obozie zagłady KL Auschwitz II-Birkenau po zajęciu przez Armię Czerwoną, 1945 r.

Fot. AIPN

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

ZAGŁADA ROMÓW
W PAŃSTWACH SOJUSZNICZYCH

Prześladowania i eksterminacja Romów prowadzona była również w państwach sojuszniczych III Rzeszy. Drugim, największym miejscem ludobójstwa Romów w czasie wojny w Europie był obóz Jasenovac zorganizowany przez władze Niezależnego Państwa Chorwackiego. Szacuje się, że w tym kompleksie obozów koncentracyjnych śmierć poniosło ok. 100 tys. osób, m.in. Serbów, Żydów, w tym. ok. 16-25 tys. Romów.

Cześć przybyłych Romów została natychmiast zamordowana przez zarządzających obozem ustaszy, pozostałych umieszczano w tzw. podobozie cygańskim i zmuszano do ciężkich prac fizycznych.
Na zdjęciu: kontrola osobista nowo przybyłych więźniów, obóz Jasenovac, Chorwacja, b.d.

Fot. domena publiczna

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

Na zdjęciu:
kolumna romskich i serbskich więźniów w drodze do obozu Jasenovac, Chorwacja, czerwiec 1942 r.

Fot. domena publiczna

LICZBA OFIAR

Przez kilka dziesięcioleci po zakończeniu II wojny światowej tragedia europejskiej społeczności romskiej była nieobecna w powszechnej świadomości. Ich eksterminacja nie znalazła się w akcie oskarżenia podczas procesu norymberskiego.

Szacunkowy odsetek ofiar wśród Romów i Sinti w podziale na kraje:

Czechy 90 %

Estonia 90 %

Austria 80%

Ukraina 75 %

Niemcy 70 %

Łotwa 60 %

Polska 45%

ZSRS 35 %

Rumunia 10 %

Na zdjęciu:
romskie dziewczęta podczas posiłku, Czechosłowacja, 1921 r.

Fot. Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych

Ogólna liczba ofiar wśród europejskich Romów nie jest znana. Szacunki badaczy oscylują między 100 tys. a 500 tys. osób.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

Pliki do pobrania

Zagłada Romów wystawa w formacie A3 (pdf, 88.33 MB) 07.04.2022 15:00
Zagłada Romów wystawa w formacie B1 (pdf, 32.4 MB) 07.04.2022 15:00

Opcje strony